

ARISTOTELES, HEIDEGGER a jedna teória pravdy

Pavel Hanes

Summary

The classical theory of truth *adaequatio intellectus et rei* (agreement of mind and thing) is insufficient to depict the Biblical usage of the word "truth". In this article it is suggested to modify the definition by substituting "action" for "mind" (*intellectus*) and "God's purpose" for "thing" (*res*) using the reasoning of Anselm of Canterbury and Heidegger. The resulting definition (truth is the agreement of action with the purpose of God) would solve some of the ethical problems with "telling the godly lie" and some hermeneutical problems of understanding Biblical interpretation of reality that is or seems to be at variance with common sense.

Úvod

Odpoveď na otázku "čo je pravda?" je síce okolnosťami života vynucovaná každý deň a od každého, no napriek tomu ani filozofi ani teológovia nedokázali prísť so všeobecne platnou definíciou pravdy. Súčasný autor filozofickej učebnice o poznaní konštatuje: "Pojem pravdy je, nanešťastie, kontroverzný a paradoxný. ...Úplná teória pravdy (v ktorej nositeľom pravdivosti alebo nepravdivosti sú vety) nie je možná."¹ AUGUSTINUS rozlišuje štyri významy pojmu "pravda",² učiteľ v ANSELMOVOM dialógu *O pravde* tvrdí: "Nepamätám sa, že by som niekedy našiel definíciu pravdy..."³ a PANNENBERG súhlasí s DILTHEYOM, že "...pravdivý význam vecí a udalostí v tomto svete nedokážeme definitívne určiť, pokiaľ beh histórie pokračuje."⁴

Napriek takémuto "beznádejnému" stavu vecí okolo pravdy v tomto článku poukážem na zaujímavú možnosť rozšírenia klasickej definície pravdy u HEIDEGGERA, ktorá je podľa môjho názoru použiteľná aj v evanjelíkálnej teológii a etike.

Klasická definícia pravdy

ARISTOTELOVE výroky o pravdivosti na rôznych miestach jeho diel môže zhrnúť výrok "Pravdivosť vety spočíva v jej zhode so skutočnosťou".⁵ Klasicky je táto (korešpondenčná) teória pravdy formulovaná TOMÁŠOM AKVINSKÝM: *veritas est adequatio intellectus et rei* (pravda je zhoda mysle a veci).⁶ V novovekej filozofii slovami WITTGENSTEINA: "Zmysel (*Sinn*) vety je v jej zhode alebo nezhode s možnosťami jestovania a nejestvovania stavu vecí (*Sachverhalt*)."⁷

Korešpondenčná teória pravdy spôsobuje viacero problémov ako vo filozofii aj v biblickej teológii. V prvom rade predpokladá možnosť objektívneho poznania "stavu vecí" a možnosť nezávislého porovnania skutočnosti s výrokmi, ktoré ju vyjadrujú. Čo je ale závažnejšie, pod korešpondenčnú teóriu pravdy nie je možné zahrnúť hodnotové tvrdenia napr. odpovede na otázky čo je dobro a spravodlivosť. Podobne sa ňou nedajú overiť ani zovšeobecnené tvrdenia. Podľa tejto teórie pravdy ARISTOTELES tvrdí, že "modlitba je veta, ale nie je ani pravdivá, ani nepravdivá".⁸ Overovaniu Božieho Slova s realitou sa chce vyhnúť BARTH, keď hovorí: "Vedomie toho, že Slovo Božie je primárne duchovné, je napomenutím sústrediť sa na duchovnú sféru a varovať sa zablúdenia do sféry prirodzenej (natural)".⁹ BARTH síce uznáva, že Božie slovo sa musí vyjadrovať aj v prirodzenej sfére, ale táto je podľa neho oblasťou púhej reality, a nie pravdy.

Pokusy vyhnúť sa problémom korešpondenčnej teórie pomocou koherenčnej, pragmatickej, sémantickej alebo performatívnej teórie pravdy nie sú celkom uspokojujúce. Iná možnosť je pokus rozšíriť korešpondenčnú

¹ LEHRER, K. *Teória poznania*, s. 26.

² CLARK, G. H. Truth. In: ELLWELL (ed.) *Evangelical Dictionary of Theology*, s. 1113.

³ ANSELM Z CANTERBURY O pravde, In: *Fides querens intellectum*, s. 131.

⁴ PANNENBERG, W. *Systematic Theology I*, s. 54.

⁵ ARISTOTELES, *Peri hermeneias* 9, 19a.

⁶ TOMÁŠ AKVINSKÝ *Summa Theologiae*, Otázka 16, 1.

⁷ WITTGENSTEIN: *Tractatus Logico-Philosophicus* 4.2

⁸ ARISTOTELES: *On interpretation*, IV.

⁹ BARTH, K. *Church Dogmatics I/1*, s. 136.

teóriu pravdy zdôraznením obojsmernej závislosti vo formulácii *adaequatio rei ad intellectum* ako aj časové a logické predsunutie pravdy pred poznanie "stavu vecí".

"Presmerovanie" klasickej definície

Vo formulácii "zhoda mysle s vecou" sa obyčajne automaticky myseľ podriaduje veci, čo síce najčastejšie vyhovuje každodennej praxi, ale vyvoláva vyššie spomenuté problémy. Vychádzajme z HEIDEGGEROVHO upozornenia, že *veritas est adequatio intellectus et rei* "...môže znamenať 'Pravda je zhoda veci s poznaním', alebo 'pravda je zhoda poznania s vecou'. ...Oba pojmy znamenajú, že sa niečo riadi niečím iným..."¹⁰

Už ANSELM poukázal na to, že v pravde nejde len o prispôsobenie mysle veciam, ale platí aj opak: existencia vecí sa prispôsobuje zvrchovanej pravde. "V existencii vecí je ...obsiahnutá pravdivá, či nepravdivá výpoveď, pretože už tým, že sú, hovoria, že majú byť."¹¹ ANSELM tvrdí, že sú následkom zvrchovanej pravdy - teda zodpovedajú Bohu chápanému ako pravda. Prakticky totožnú myšlienku vyjadruje (ateista) HEIDEGGER, keď v procese argumentácie hovorí: "Bytostným určením *veritas* je vôbec *convenientia*, súhlas súcna v sebe ako stvorenom so Stvoriteľom, "zladenie" na základe toho, čo bolo stanovené poriadkom stvorenia."¹² Treba ihneď dodať, že HEIDEGGER pochopiteľne neostáva pri takejto teologickej charakteristike pravdy, ale jeho výstižné slová dobre vyjadrujú to, čo chcem povedať. (Niektorí by mohli tvrdiť, že táto definícia neprináša nič, lebo v takomto zmysle sú všetky veci "pravdivé" - súhlasia s myšliou Stvoriteľa. Po bližšom preskúmaní rýchlo zistíme, že to tak nie je. "Stav vecí" až pričasto nezodpovedá zvrchovanej pravde.)

Ak namiesto výrazu "zvrchovaná pravda" v ANSELMOVEJ vete ("existencia vecí sa prispôsobuje zvrchovanej pravde") dosadíme výraz "Božia vôľa", alebo "Božie slovo", zdôrazníme tým dôležitú biblickú skutočnosť, že pravda nespočíva len v (pasívnej) deskripcii reality prostredníctvom viet, ktoré zodpovedajú stavu vecí, ale aj v aktívnom prispôbovaní vecí Božej vôli. V tomto zmysle ANSELM pojem pravdy rozširuje aj na konanie: "...tým, že niekto niečo robí, vlastne hovorí a vypovedá, že to má robiť. A teda ak má robiť to, čo robí, hovorí pravdu. Ak však nie, klame."¹³ Samozrejme, že tu si treba dobre všimnúť prívlastok "zvrchovaná" pravda. Presmerovať klasickejšiu definíciu pravdy bez tohto prívlastku je sotva prípustné.

Predsunutie pravdy pred poznanie

Ďalší spomenutý problém korešpondenčnej teórie pravdy je možnosť nezávislého overenia. WITTGENSTEIN neskôr opustil svoju teóriu z *Traktátu* a upozornil na to, že naša kontrola poznania sa podobá kúpe ďalšieho výtlačku tých istých novín, aby sme preverili text, ktorý sa nám v inom výtlačku nepozdáva. Ak však (zvrchovaná) pravda predchádza stavu vecí, ktorý chceme preskúmať, predchádza aj poznaniu tohto stavu a v takom prípade pravdivosť nášho poznania nie je určovaná bezprostredne vnímaním skutočnosti, ale komunikáciou pravdy, ktorá túto skutočnosť najprv určuje (tvorí) a potom odhaľuje (zjavuje). Skutočnosť v takom prípade nepoznávame prostredníctvom zmyslov, ale prostredníctvom zjavenia (Božieho slova), nekontrolujeme Slovo poznaním, ale poznanie kontrolujeme Slovom (zvrchovanej) pravdy.

Takéto odhalenie skutočnosti slovom môže vyžadovať otvorenosť k inému, pre nás nezvyklému, vnímaniu skutočnosti obdobným spôsobom, ako požaduje GADAMER, keď hovorí, že "...kto chce rozumieť, nebude sa môcť odovzdať od začiatku náhodnosti svojho vlastného pred-názoru (*Vormeinung*), a konzekventne a čo najtvrdohlavejšie prepočúvať názor (*Meinung*) textu - až kým je neprepočítateľný a domnelé porozumenie vyvráti."¹⁴ GADAMER tu nehovorí o porozumení biblickému textu, ale jeho tvrdenie sa dá bez zvyšku aplikovať aj tam. Tento proces sa potom vzťahuje nielen na poznanie, ale aj na konanie a samotné bytie. Takto chápanú pravdu je možné nielen hovoriť, ale aj konať a žiť, čo sú časté biblické výzvy.

Dôsledky

Biblické výroky, ktoré naznačujú, že pravdu je možné nielen hovoriť, ale aj konať a žiť sa stávajú dobre zrozumiteľnými. Apologetické bránenie a dokazovanie pravdivosti zjavenia (Bible) "kontrolou" prevzatou

¹⁰ HEIDEGGER, M. *O pravde a Bytí*, s. 15.

¹¹ ANSELM Z CAANTERBURY: O pravde, In: *Fides querens intellectum*, s. 161.

¹² HEIDEGGER, M. *O pravde a Bytí*, s. 16, 17.

¹³ ANSELM Z CAANTERBURY: O pravde, In: *Fides querens intellectum*, s. 159.

¹⁴ GADAMER, H.-G. *Wahrheit und Methode I*, s. 273.

z prírodných vied sa stáva menej rozhodujúcim, aj keď nepristúpime na riešenie dialektickej teológie, asi v takom zmysle, ako hovorí GADAMER o iných oblastiach skúsenosti: "...v skúsenosti filozofie, v skúsenosti umenia a v skúsenosti dejín ...sa prejavuje pravda, ktorá sa nedá verifikovať prostriedkami vedy."¹⁵

V etike sa vyriešia zložité problémy "klamania" v prípadoch záchrany života - napr. problém Rachab a jej "lži", keď zatajila izraelských vyzvedačov v Jerichu.

V biblickej kritike bude nutné uznať, že opis (historických) udalostí a "stavu vecí" sa nemusí vždy riadiť bežnými pravidlami komunikácie korešpondenčnej teórie pravdy. Samozrejme, že tu vzniká riziko rýchlo vysadnúť na literárneho, existenciálneho, mytologického alebo dialektického "koňa" a tvrdiť, že Biblia jednoducho nezobrazuje "normálnu skutočnosť". Treba mať stále na pamäti, že Biblia je písaná pre bežného človeka. Prv, ako sa od klasickej teórie pravdy uchýlime k vzývaniu niektorého z týchto alebo podobných nástrojov, mali by sme byť schopní vidieť ich historické a hermeneutické zdôvodnenie. Umenie exegéty spočíva v schopnosti rozoznať, nakoľko je biblický opis skutočnosti empirický (kontrolovateľný) a nakoľko je hodnotiaci, a teda empiricky nekontrolovateľný. Toto vyžaduje dôveru v autora a schopnosť pochopiť jeho zámer, ak realitu "skresľuje".

Záver

Ak definíciu pravdy ako "zhodu mysle s vecou" rozšírime na oboch stranách tak, že na strane mysle pokročíme ku konaniu a na strane vecí prejdeme k zvrchovanej pravde, teda k Božím zámerom (Božej vôli, Božiemu slovu), dostaneme definíciu, ktorá dobre zodpovedá hebrejskému dynamickému chápaniu pravdy: "Pravda je konanie,¹⁶ ktoré sa zhoduje s Božou vôľou", pričom klasická definícia pravdy je špecifickým prípadom tejto širšej definície.

¹⁵ GADAMER, H.-G. *Wahrheit und Methode I*, s. 2.

¹⁶ S týmto súhlasí aj tzv. performatívna teória pravdy: "Povedať, že výrok je pravdivý, znamená vykonať nejaký úkon, a nie vysloviť nový výrok." VALENTA, L.: Teorie pravdy performativní, In: KOLEKTÍV: *Filosofický slovník*, s. 407